

görüşler

ELLİ YILDA TÜRK BASINI¹

Hıfzı TOPUZ

Türk basını elli yılda nereden nereye vardı? Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiyede nasıl bir basın vardı, bugün nasıl bir basın var? Neler yazılıyor? Nelere öncelik veriliyor? Olayları nasıl yansıtıyoruz? Basın hangi güçlerin baskısı altındadır? Elli yıl öncesine karşılık basın daha mı özgürdür, daha mı bağımlı?

Olayların temellerine inmeden bakılınca basının şöyle bir görünüşü var: 1923 den bu yana gazetelerin sayısı ve baskısı aşağı yukarı 10 kat artmış, dizgi, baskı, dağıtım ve yönetim teknikleri gelişmiş, gazetecilerin kültür ve bilgi düzeyleri çok yükselmiştir. Ama bunların berisinde "başka etkenler ve sonuçlar yok mudur acaba?

1923 lerde Türkiyede belki topu topu 40 gazete çıkıyordu. Sekizi İstanbuldaydı bunların : Tanın, İktidam, Tevhidi Efkâr, Heri Akşam, Vakit, Tercümanı Hakikat ve Vatan. Ankarada önemli iki büyük gazete vardı: Hâkimiyeti Milliye (Ulus) ve Yeni Gün (Cumhuriyet). Anadolu da Millî Mücadele havasım sürdüren 20-30 kadar ufak gazete yayınlanıyordu.

(*) Cumhuriyet, 29 Ekim 1973.

görüşler

İstanbulda büyük gazetelerin baskısı 10 binin çok üstünde değildi o zamanlar. Bütün basının baskısı ne kadardı, pek belli değil. O yıllarda yayınlanmış hiçbir istatistik yok, ama yurttaki baskı toplamının ancak 100-150 bin yakınlarında olduğu sanılır.

Dizgi ve baskı teknikleri çok ilkel idi elli yıl önce. Yazılar elle diziliyor, basımevleri düz baskı makineleriyle çalışıyordu. Doğru dürüst bir dağıtım örgütü yoktu ülkede, İstanbulda gazeteleri genellikle gazete satıcılığından yetişme bayiler dağıtıyorlardı.

Haber alma ve haberleri gazetelere ulaştırma teknikleri çok ilkel idi. Şehirlerarası telefon konuşmaları daha yeni yeni kuruluyor ve sık sık aksıyordu. Muhabirler gazetelere haberleri genellikle telgrafla veya mektupla gönderiyorlardı.

Yüksek okul ve üniversite bitirmiş gazeteci sayısı çok azdı basında. Bunlar gazetelerin patronları ve yazı işleri müdürleriydi. Sekreterler ve muhabirler genellikle meslekten yetişmiş kişilerdi. Ama Ankara muhabirleri arasında görgülü ve bilgili gençler de vardı.

Gazete çıkarmak büyük sermaye işi değildi o zamanlar, örneğin Akşamı Necmettin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Falih Rıfkı Atay aralarında 800 lira toplayarak çıkarmışlardı. Vakıf'ın kuruluş sermayesi de 500 liraydı.

Geniş bir düşünce özgürlüğü vardı basında, İstanbul Hükümeti çöktükten sonra bu hükümeti savunan gericiler, tutucular, işgal kuvvetlerinin sözcüleri, Millî Mücadele düşmanları çekip gitmişlerdi İstanbuldan. Artık ne bir Peyamı Sabah çıkıyordu, ne bir İstanbul, ne de bir Alemdar. Ali Kemal linç edilmiş, Refik Halit, Refi Cevat ve arkadaşları dışarıya kaçmışlardı. Ama, buna karşılık, her fırsatta Atatürkü ve Cumhuriyet rejimini yerden yere vurmağa yeltenen bir basın vardı İstanbulda. Tanin'de, Vatan'da, Tevhidi Efkâr'da, Tercümanı Hakikat'ta ve İkdâm'da sık sık sert eleştiri yazıları çıkıyordu. Koyu İslamcılar Sebilürreşad'ı yayımlıyorlardı bir yanda, komünistler de kendi dergilerini. Rejimi ancak birkaç gazete savunuyordu o yıllarda : Hâkimiyeti Milliye, Yeni Gün, Akşam, Vakıf ve İleri. Basın Atatürkün yanında değildi daha. Ama hapiste de hiçbir gazeteci yoktu.

Sonra ne oldu? Nerelerden geçti basın? Belli başlı şu dönemler ve olaylar var Cumhuriyetin basın tarihinde :

Önce 1923 ün son aylarında İstanbulda kurulan bir istiklâl Mahkemesiyle basına karşı ilk tedbirlerin alındığını görüyoruz. Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Ahmet Cevdet (İkdâm), Velid Ebüzziya (Tevhidi Efkâr), Lütfi Fikri ve birkaç gazeteci daha vatana ihanet suçundan mahkemeye verilmişlerdir.

Mart 1925 de Takriri Sükûn kanunu çıkartılır. Kanun çıktıktan bir güri sonra da Bakanlar Kurulu kararıyla 6 gazete kapatılır İstanbulda : Tevhidi Efkâr, Son Telgraf, İstikbal, Sebilürreşad, Aydınlık ve Orak Çekiç. Birkaç gün sonra da bunları Adanada Toksöz ve Savha, İzmirde Sadayı Hak, Trabzonda İstiklâl ve Kahkaha, İstanbulda Presse du Soir izler. Arkadan Tanin, Resimli Ay ve Vatan kapatılır.

görüşler

H. C. Yalçın, Zekeriya Sertel ve Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılanırlar.

Ardından Elâzığ İstiklâl Mahkemesi kurulur (Haziran 1925), Velid Ebüzziya, Sadri Ertem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, îlhami Safa, Eşref Edip, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, İsmail Müştak Mayokan ve Suphi Nuri İleri yargılanır burada. Basında çok uzun süren bir sessizlik dönemi başlamıştır artık.

1929-1931 yıllarında hükümetin saldırıları Yarın gazetesine (Arif Oruç), Son Posta'ya (Z. Sertel, S. R. Emeç, E. Uşaklıgil ve H. L. Dördüncü) ve İzmirde Hizmet, Halkın Sesi ve Yeni Asır gazetelerine yönelmiştir. Mecliste çok sert konuşmalar olur.

1931 de de Matbuat Kanununu çıkartır hükümet. Bakanlar Kuruluna *gazete* ve dergileri kapatmak için her türlü yetki tanınmış ve güdümlü bir basın rejimi kurulmuştur. Matbuat Genel Müdürlüğü kanaliyle İçişleri Bakanlığının yönetimine verilmiştir basın.

1938 de hükümet Matbuat Kanununda bazı değişiklikler yaparak basın özgürlüğünü yeniden kısıtlar. 1939-1945 yıllarında da hükümet Sıkıyönetim aracılığı ile rahatça yönetmektedir basını. Zaman zaman gazeteler kapatılır, yasaklar çıkartılır, bildiri-ler yayımlanır...

1946 da çok .partili döneme girer Türkiye. Faşizm cephesi çökmüş, demokratik düşünceler yayılmaya başlamıştır her ülkede. Bunun bizde de etkileri olacaktır elbet. Matbuat Kanunu değiştirilir. Hava yumuşamaya başlar.

1946-1950 yıllan basında bir özgürlük dönemidir. Seçimler olur 1950 de, DP kazanır. Ama dört yıl sonra yine başlar gazeteci düşmanlığı. Bir zamanlar basın özgürlüğünü savunmuş olan DP liler basının en büyük düşmanı kesilirler. Yeni yasaklar konur. Altın kafesler hazırlanır gazetecilere. Tahkikat Komisyonları kurulur.

İşte böyle bir hava içinde 1960 a geliriz. Millî Birlik Hükümeti iş başına geçmiştir. Bütün basın alkış tutar Millî Birlikçilere. Yasaklar kaldırılır. 212 sayılı Gazeteciler Kanunu çıkartılır. 1961 Anayasasında da haberleşme hak ve özgürlüklerine onurlu bir yer ayrılmıştır. Bu Türk basın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Ama ne yazık ki bu özgürlük dönemi uzun sürmez. AP iş başına gelmiştir. Basını yeniden baskıya almak için bir takım tasarılar hazırlanır: Temel hak ve hürriyetleri koruma tasarısı gibi. Ama hükümet bunları gerçekleştirecek güçte değildir. Hava gittikçe gerginleşir. Sonrası daha dün gibi anılarımızda : 1971 Martı yeni bir dönemin başlangıcıdır. Tutuklamalar, yasaklamalar, gazete kapatma kararları, duruşmalar, kitap toplatmalar, fikir suçları, yıllar önce çıkmış yazılarından dolayı zindanlara atılanlar.. Elli yılda elde edilen bütün haklar baskı altındadır. Ellinci yıla girerken hava budur işte.

NEREYE VARDIK?

Bugün Türkiyede gazete sayısı 400 ün üstündedir. (1972 sonunda 409 du). Günlük gazete baskılarının toplamı da 2800000 kadardır. Gerçek gazete satışı ise bir buçuk

görüşler

milyonla iki milyon arasındadır. Haber gazetesi niteliği olmayan bazı yayın organları da bu sayının yükselmesinde etken olmuştur.

2 milyon 800 binlik baskının 2 milyon 300 binini İstanbul basını sağlar, aşağı yukarı 200 binini Ankara basını, 140 binini İzmir basını, geri kalanını da Anadolu basını.

Türkiyede günlük *gazete* sayısının 400 ün üstünde olması şaşırtıcı bir olaydır. Çünkü bütün dünyada günlük gazete sayısının 400 ün üstünde olduğu yalnız üç ülke vardır : Amerika (1770); Almanya (1093) ve Sovyetler Birliği (639).

Ama bizdeki sayının bu kadar yüksek olması hiç de dünya basınında dördüncü sırada olduğumuzu göstermez. Çünkü baskı toplamı bakımından Türkiye hiç de başlarda değildir. (Amerika 62 milyon, Almanya 20 milyon, Sovyetler Birliği 81 milyon, İngiltere 28 milyon, Fransa 12 milyon, Japonya 53 milyon).

. Basının gelişmişliği bir de 100 kişiye düşen baskı sayısı ile ölçülür. Bu sayı yukarıda adı geçen ülkelerde 20-53 arasındadır (İsveç 53, Japonya 51, Norveç 38, Yeni Zelanda ve İsviçre 37, Danimarka 36). Bizde ise 8 dir. Oysa UNESCO nün kabul ettiği ölçülere göre bir ülkenin haberleşme araçları bakımından geri sayılmaması için bu sayının 10 olması gerekir. Bu bakımdan Türkiye 400 ün üstünde gazete sayısına rağmen gelişmiş ülke sayılamaz. Bizde gazete sayısının bu kadar yüksek olmasının kökeninde haber verme endişesi değil, gazete aracılığı ve ilâncılıkla bir takım çıkarlar elde etme endişesi vardır çoğu zaman.

Teknik bakımdan basınıımız gerçekten büyük bir gelişme içindedir. Ofset dönemine geçmiştir basın. Bazı gazetelerimiz yıllardan beri Ankara, İzmir, Adana ve Almanya özel baskıları yapmaktadırlar. Türlü türlü günlük haftalık ilâveler dağıtmaktadırlar gazeteler. Yabancı ülkelerde bürolar kurulmuştur. Renk kullanılmaktadır günlük gazetelerde. Büyük gazeteler iletişim, fotoğraf ve film tekniklerindeki yenilikleri başarı ile uygulamaktadırlar.

Bugün basın çok büyük sermaye ve büyük endüstri işi olmuştur. 800 lirayla değil, 800 bin lirayla bile gazete çıkaramazsınız Türkiyede. Basın çok büyük yatırımları gerektirmektedir.

Ofset büyük sanayi işidir elbette. Masraflar artmıştır her alanda. Yeni yeni harcama kapıları açılmıştır: Reklâm, pazarlama... Büyük gazetelerimizden biri dağıtım işleri dışında, yalnız pazarlama için 23 kişilik bir ekip kurduğunu açıklamıştı bir iki ay önce.

Nasıl karşılanır bu masraflar? İlân ve satış gelirleriyle. Ama bu iki gelir arasında da çok yakın bir orantı vardır. Gazete fiyatını arttırdığı zaman okuyucu sayısı azalır. Okuyucu azalınca, ilân gelirleri düşer. Ne yapmalı ki hem satış azalmasın, hem de ilânlar? Lotaryacılık. Gazetelerin çeşitli piyangolar düzenlemelerinin, ev, otomobil v.b. kupon dağıtmalarının nedeni budur işte.

Satışı arttırmak için ne yapılır başka? Her bakımdan okuyucunun duygularını okşayacak şeyler yaparsınız. Gazeteciliğin bütün yüksek ilkelerinden vazgeçersiniz. Seks mi, seks; çıplak resimlerle doldurursunuz gazeteyi. Din mi din; inanç sömü-

görüşler

rücülüğü yaparsınız. Irkçılık ve aşırı milliyetçilik mi; yüklenirsiniz bütün sol akımlara. Bir yandan da özel sektöre, din adamlarına dayarsınız sırtınızı. Atatürk düşmanlarına taviz üstüne taviz verirsiniz. «Boşvermişler için» gazeteler çıkartırsınız gerekince. Tek haber koymazsınız gazetenize; resimlerle, çizgi-romanlarla, bunalımlar içindeki bir azınlığın «sosyete-» haberleriyle, ünlü yıldızların, politikacıların ve milyonerlerin özel yaşantılarıyla, aşk ve seks hikayeleriyle doldurursunuz sayfalarınızı.

Ama fikir özgürlüğü yokmuş aydınlar için, ilericiler için; size ne? Ama fikir suçlarından 10 yıla, 30 yıla mahkûm olanlar varmış; size ne? Basın affına da boş verirsiniz; size ne? Çeksinler cezalarını. Susmasını bilselerdi. Yaşasın basın özgürlüğü!...

Basın bugün çeşitli baskılar altındadır. Cumhuriyet kurulduğu yıllarda yoktu bunlar. Sıkıyönetim rejiminin yaratmış olduğu bir baskı havası vardır herşeyden önce. Sonra özel sektörün ekonomik baskısı vardır. Özel sektör ilân vermedi mi, büyük sermayeye dayanan gazetelerin bütün sulan kesilir. Yasal baskılar vardır, fikir suçları vardır. Her düşünceye yer veremezsiniz gazetenizde. Gerçek Atatürkçülüğü ve devrimleri savunmak bile çok güçleşir zaman zaman.

Basm Mart 1971 den beri, kendini sansür etmektedir, özel sektör de bu sansürden yanadır, bütün tutucu çevreler de, AP de .Özgür düşünceye pranga vurulmak istenmiştir, kitaplar «bomba» ve «dinamit» sayılmıştır son yıllarda. Düşüncenin yasaklandığı yerde basın özgürlüğü mü olur?

Bir de tekelci bir TV .çıkıştır basının karşısına. Bugün 160000 ahcı vardır ülkede. Bu, yarım milyon seyirci demektir. Kısa zamanda bu sayı milyonlan aşacaktır. Bütün dünyada olduğu gibi bizde de ilân verenler yavaş yavaş televizyona yönelmektedirler. Ne olacaktır bunun sonu? Renkli, süslü eğlencelik gazetelere dokunacaktır bunun ucu. Bütün ülkelerde televizyonun gelişmesi bu çeşit *gazete* ve dergiler için yıkıcı olmuştur; bizde de öyle olacaktır. Düşünce basını sarsmamıştır televizyon; bizde de sarsmayacaktır. Özgür ve bağımsız düşünce basınına yönelecektir aydınlar.

Elli yılda yetişmiş, bir gazeteci kadrosu vardır bugün Türkiyede. Çoğu yüksek okul bitirmiştir. Gazeteciler dünyanın en güçlü meslek örgütlerinden birini kurmuşlardır bizde. Kaç yıldan beri mesleğin onurunu, basının hak ve özgürlüklerini koruyan hep onlardır.

Bir de ne aradığım, ne istediğini bilen bir okuyucu kitlesi vardır Türkiyede. Bir süre önce Cumhuriyet gazetesinin yönetimi değiştiği için gazeteye protesto mektup, lan gönderen, sesini duyuran bir kitledir bu. Gazeteci ile okuyucu arasında yeni ilişkiler kurulmaktadır artık. Gerici güçler durduramazlar artık bu gelişmeleri. Türkiye bir Yunanistan olmamıştır. Demokrasi varsa, uygarlık denen bir şey varsa basın özgürlüğü de vardır. Ya da hiçbir şey yoktur. Ama kimse «yoktur» diyemedi ki.

Cumhuriyet basını Ellinci Yıla en iyi umutlarla girecek. Bu umutlan artık ne baskı rejimleri yıkabilir, ne gerici güçler ne de özel sektörün ekonomik baskılan.

Cumhuriyetin Ellinci Yılı yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır belki de.